

Norrleden–Älvkullen, Västerås kommun

En härd från folkvandringstid

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fornlämning Västerås 1543, härd
Västerås 4:86 och Skerike-Tibble 3:21
Västerås socken (f.d. Skerike)
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Maud Emanuelsson

Norrleden–Älvkullen, Västerås kommun

En härd från folkvandringstid

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fornlämning Västerås 1543, härd
Västerås 4:86 och Skerike-Tibble 3:21
Västerås socken (f.d. Skerike)
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Maud Emanuelson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2017

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 731433 och 731480.

ISBN 978-91-7453-651-5

Tryck: JustNu, Västerås 2017

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Ärendet	6
Syfte och målgrupp	6
Genomförande	6
Natur- och kulturmiljö	7
Undersökningsresultat	8
Tolkning	10
Utvärdering	10
Referenser	11
Kartmaterial	11
Litteratur	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12
Bilagor	14
Bilaga 1. Schakttabell	14
Bilaga 2. Vedartsanalys	15
Bilaga 3. ¹⁴ C-analys	17

Figur 1. Platsen för utredningsområdet är markerat med en svart ring. Utdrag ur digitala Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Med anledning av planerad bostadsbebyggelse har Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) utfört en arkeologisk utredning inom delar av fastigheterna Västerås 4:86 och Skerike-Tibble 3:21 i Västerås. Utredningen bestod av kart- och arkivstudie, inventering och sökschaktning. Syftet var att lokalisera fornlämningar som ej var kända sedan tidigare. Uppdragsgivare var Länsstyrelsen i Västmanlands län som också bekostade utredningen. Initiativtagare var bostadsbolagen Hellmark Fastigheter och Kadesjös Fastigheter.

En härd påträffades i samband med sökschaktning. Härden har ¹⁴C-daterats till folkvandringstid.

Bakgrund

Ärendet

Fastighetsbolagen Hellmark Fastigheter och Kadesjös Fastigheter planerar att bygga bostadshus vid Norrleden–Älvkullen i Västerås stads utkant. I närområdet finns flera registrerade fornlämningar varför Länsstyrelsen i Västmanlands län beslutade om en arkeologisk utredning (dnr 431-1556-2017). Länsstyrelsen svarade för kostnaden eftersom det var ett mindre markområde som skulle tas i anspråk.

Uppdraget bestod av två etapper och utredningsområdet var uppdelat i två områden. Område 1 bestod av del av fastigheten Västerås 4:86 inom vilken Hellmark Fastigheter planerar bygga nya bostäder. Område 2 berörde fastighet Skerike-Tibble 3:21 inom vilken Kadesjös Fastigheter planerar bygga nya radhus. De två områdena angränsar till varandra.

Syfte och målgrupp

Det övergripande syftet med utredningen var att ge länsstyrelsen beslutsunderlag inför en tillståndsprövning om ingrepp i fornlämning. Utredningen skulle därför konstatera om det inom det berörda området fanns fornlämningar som inte var kända.

Genomförande

Etapp 1 bestod av arkiv- och kartstudier samt fältinventering och berörde både område 1 och 2. Kart- och arkivstudien omfattade en översiktlig genomgång av FMIS samt kontroll av äldre historiskt kartmaterial. Kartorna har hämtats från Lantmäteriets digitala karttjänst och studerades utifrån markanvändning och förekomst av bebyggelse.

Etapp 2 bestod av utredningsgrävning med grävmaskin och berörde inledningsvis endast område 1. Syftet var att klargöra om det fanns fornlämningar som inte var synliga i markytan. Efter sökschaktningen av område 1 hölls ett samråd med Länsstyrelsen. Utifrån resultatet av sökschaktningen inom område 1 fattade Länsstyrelsen beslut om att sökschaktning skulle genomföras inom del av område 2.

Vid arkiv- och kartstudien samt inventeringen identifierades inga områden med möjliga fornlämningar varför sökschakten fördelades jämt över hela område 1. Inom område 2 grävdes ett mindre antal schakt inom den del som angränsade till område 1. Schakten var generellt 6–10 meter långa och 1,70 meter breda. Inom område 1 har material lagts på den ursprungliga markytan varför flera schakt blev över 1 meter djupa. På grund av tekniska problem med GPS-utrustningen dokumenterades schakt och anläggning för hand och digitaliserades i efterhand. Detta bedömdes som görligt eftersom både de två utredningsområdena samt resultaten var av mindre omfattning. Det fanns också flera fasta punkter att mäta avstånd från. Schakten återfylldes.

I samråd med länsstyrelsen undersöktes den härd som påträffats. Härden grävdes ut till hälften och profilen dokumenterades med ritning i skala 1:20. Träkol samlades in. Därefter genomgrävdes den andra halvan. Kolet har vedartsanalyserats av Vedlab samt daterats av Ängströmlaboratoriet.

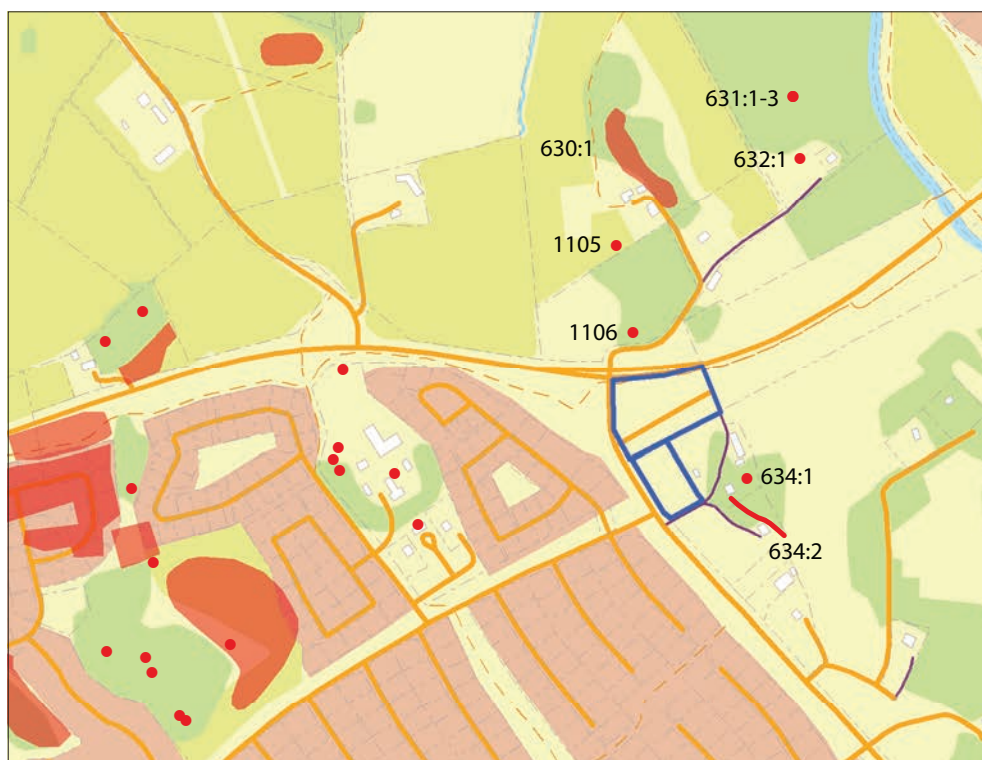
Natur- och kulturmiljö

Älvkullen är beläget i Västerås stads nordvästra utkant, på västra sidan av Svartåns dalgång. Utredningsområdet ligger på en höjdrygg som följer Svartån i nordväst-sydostlig riktning. Den aktuella ytan angränsar i norr till trafikleden Norrleden och i öster mot en golfbana och gården Älvkullen. I söder finns nybyggda radhus och på utredningsområdets västra sida ligger Skerikesvägen och bostadsområdet Brottberga. Jordarten består av glacial- och postglacial lera och höjden över havet är 20–25 meter.

Svartån antas ha haft stor betydelse som kommunikationsled under förhistorisk tid och närområdet är rikt på fornlämningar. Skärvstenshögar, skålgropar och lösfynd av skafthålsyxor hänförs generellt till bronsålder. Gravar i form av ensamliggande stensättningar eller stensättningar i mindre gravgrupper dateras i allmänhet till yngre bronsålder och äldre järnålder. Anläggandet av trafikleden Norrleden och bostadsområdet Brottberga medförde ett flertal arkeologiska undersökningar som tillsammans bekräftade ett intensivt landskapsutnyttjande under yngre brons- och äldre järnålder (Fagerlund, manus; Nordström 2003; Skanser 2004; Åhlström 2004).

Spår från yngre järnålder finns norr om undersökningsområdet där ett gravfält med högar samt enstaka högar förekommer (Västerås 630:1, 631:1–3 och 632:1). Enligt uppgift undersöktes ”några” av högarna 1875 (VFÅ 1879; Simonsson 1969/2015). Dessa kan fynddateras till vikingatid.

Lämningar i utredningsområdets absoluta närhet är en stensättning, en stensträng, en härd samt en fyndplats för keramik (Västerås 634:1–2, 1105 och 1106).

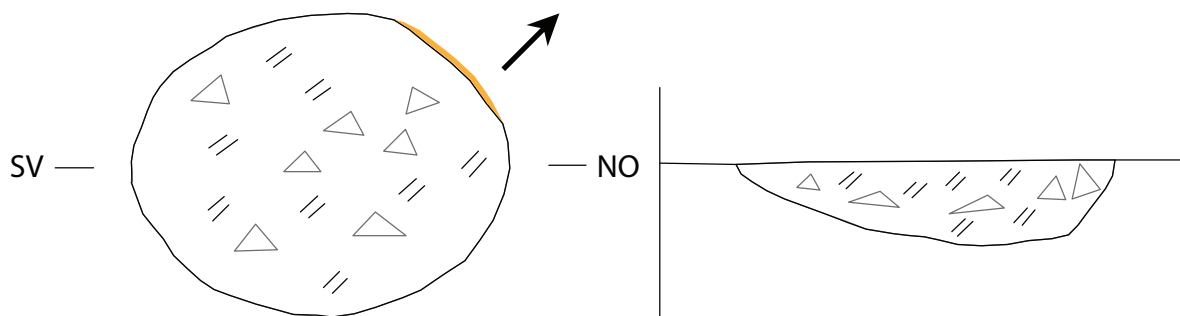

Figur 3. Platsen för utredningen är markerad med en blå polygon. Lämningar registrerade i FMIS är rödmarkerade och de som nämns i texten har markerats med RAÄ-nummer. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1: 5 000.

Undersökningsresultat

Det berörda området har under historisk tid nyttjats som åker och ängsmark. Under tidigt 1700-tal tillhörde marken Tibble by, men överfördes under den senare delen av 1700-talet till Brottberga by. På häradskartan från 1907 finns en väg markerad i nordost-sydvästlig riktning. Vägen löpte från Brottberga till Skönborg. Idag består vägen av en asfalterad cykelbana (figur 4).

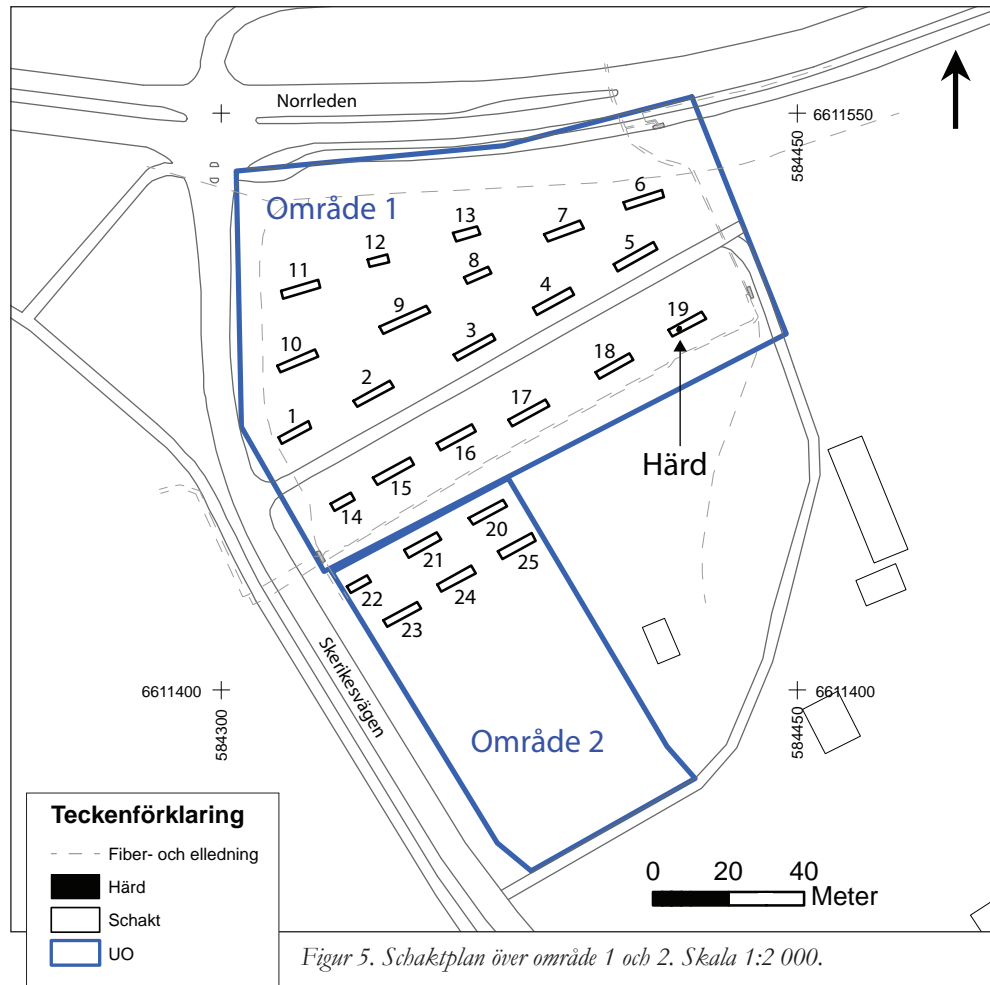
En härd påträffades. Den framkom i samband med sökschaktning inom område 1. Härden låg i krönläge och var $1,00 \times 0,80$ meter stor samt 0,22 meter djup. Fyllningen bestod av sotig lera med rikt inslag av kol och cirka 5 dm^3 skärvsten. I den nordvästra yttre kanten fanns en svag sträng rödbränd lera. Härden är ^{14}C -daterad till 380–540 e.Kr., det vill säga folkvandringstid. Härden är registrerad i FMIS som härd med RAÄ-nummer Västerås 1543. Den antikvariska bedömningen är *undersökt och borttagen*.

Figur 3. Plan- och profiltritning över den påträffade härden. Skala 1:20.

Figur 4. Vy över schakt 19 med den påträffade härden. Foto från nordost av Maud Emanuelsson.

Figur 6. Vy över område 1 och 2. I förgrunden schakt 23. Foto från sydväst av Maud Emanuelsson.

Tolkning

Härden tolkas ha nyttjats i samband med matlagning. Vedartsprovet visade att kolet härrör från ek, vilket är ett material som ger bra och mycket glöd. Med sten i en eldstad får man generellt en långvarig värmeavgivning utan flammor. Experiment har visat att eldning i gropar också är bränslebesparande och att stark hetta kan utvecklas. Dessutom svalnar en nedgrävd härd två till tre gånger långsammare än en ytanlagd (Peterson 2006:145 och där anförd litteratur). Om härden varit övertäckt har den fungerat som en ugn.

¹⁴C-analysen av träkol på ek gav en datering till folkvandringstid (kal 2 sigma). Ek är ett material som har potential för mycket hög egenålder, vilket man får ta i beaktande. Härden kan därför vara något yngre än vad ¹⁴C-dateringen anger.

Härden förefaller vara ensamliggande. Samtida lämningar i närområdet finns inom kvarteret Schaktet 1 km västerut (Ählström 2017).

Utvärdering

Den arkeologiska utredningen anses ha uppnått sitt syfte i all väsentlighet. Därtill har ytterligare kunskap om fornlämningsmiljön kring Brottberga framkommit då den ensamliggande härden kunde undersökas inom ramen för utredningen.

Referenser

Kartmaterial

Häradskartan 1907.

Geometrisk avmätning 1723. Skerike socken. Tibble by. Akt T53-17-1.

Storskifte 1768. Skerike socken. Brottberga by. Akt T53-2-1.

Litteratur

Fagerlund, D., manus. *Brottberga. Arkeologisk förundersökning och undersökning för Norrleden*. Brottberga 6:25. RAÄ 639. Skerike socken. Västerås. Västmanland. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala.

Nordström, K. 2003. *Sökschaktning på Västerås golfbana*. Särskild utredning etapp 1 och 2. Skerike-Tibble 3:15. Skerike socken. Västmanland. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen rapport A, 2003:A5.

Skanser, L. 2004. *En härd från förromersk järnålder*. Särskild utredning. Skerike-Tibble 3.3 och 3:10. Skerike socken. Västmanland. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen rapport A, 2004:A55.

Ählström, J. 2004. *Brottberga hage. Boplatslämningar från bronsålder och äldre järnålder*. Särskild undersökning. RAÄ 639:3 och 1039. Brottberga 6:3 och 6:25. Skerike socken. Västmanland. Västmanland. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen rapport A, 2004:A4.

Ählström, J. 2017. *Kvarteret Schaktet, Västerås. En boplats från romersk järnålder-folkvandringstid*. Arkeologisk undersökning. Västerås 1049:1–2. Kvarteret Schaktet. Västerås (f.d. Skerike) socken. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2017:31.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM16180
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-1556-2017, 2017-03-28
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning etapp 1 och 2
<i>Undersökningsperiod:</i>	22–23 maj 2017
<i>Personal:</i>	Maud Emanuelsson
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Västerås (f.d. Skerike)
<i>Fastighet:</i>	Del av Västerås 4:86 och del av Skerike-Tibble 3:21
<i>Fornlämning:</i>	Västerås 1543, härd
<i>Fastighetskartan:</i>	66F 1IS Skerike
<i>Koordinater:</i>	X6611493/Y584419
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	–
<i>Inmätningssmetod:</i>	Manuell.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Undergrund	Anmärkning
1	8,70	1,70	0,80	Lera	
2	10,50	1,70	0,60	Lera	
3	11,40	1,70	0,65-1,05	Lera	
4	10,80	1,70	0,70-1,35	Lera	
5	11,50	1,70	1,25	Lera	
6	10,40	1,70	1,15	Lera	
7	10,00	1,70	1,20	Lera	
8	6,50	1,70	1,30	Lera	
9	11,60	1,70	0,80-1,20	Lera	
10	10,50	1,70	0,90-1,60	Lera	
11	10,0	1,70	0,90-1,10	Lera	
12	6,00	1,70	1,00-1,60	Lera	
13	6,00	1,70	1,00-1,70	Lera	
14	6,00	1,70	0,70	Lera	
15	10,60	1,70	0,50	Lera	
16	10,40	1,70	0,50	Lera	
17	10,70	1,70	0,50	Lera	
18	10,00	1,70	0,40	Lera	
19	10,00	1,70	0,30	Lera	Västerås 1543, hård
20	9,70	1,70	0,45	Lera	
21	10,00	1,70	0,40	Lera	
22	6,00	1,70	0,50	Lera	
23	10,00	1,70	0,50	Lera	
24	9,50	1,70	0,40	Lera	
25	9,50	1,70	0,40	Lera	

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1741

**Vedartsanalyser på material från Västmanland,
Västerås 4:86 Norrleden – Älvkullen.**

Adress:
Kattås
670 20 GLAVA

Telefon:
0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Bankgiro:
5713-0460
www.vedlab.se

Organisationsnr:
650613-6255

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1741

2017-06-25

Vedartsanalyser på material från Västmanland, Västerås 4:86 Norrleden – Älvkullen.

Uppdragsgivare: Maud Emanuelsson/Stiftelsen Kulturmiljövård

Arbetet omfattar ett kolprov från en utredning.

Provet innehåller kol från ek. Ek kan ge hög egenålder vilket får tas med vid bedömningen av dateringsresultatet.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
1	1	Härd	3,1g	2,9g 9 bitar	Ek 9 bitar	Ek 211mg	

Erik Danielsson/VEDLAB

Kattås

670 20 GLAVA

Tfn: 0570/420 29

E-post: vedlab@telia.com

www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Ek	<i>Quercus robur</i>	500- 1000 år	Växer bäst på lerhaltiga mulljordar men klarar också mager och stenig mark. Vill ha ljus, skapar själv en ganska luftig miljö med rik undervegetation med tex hassel.	Hård och motståndskraftig mot väta. Båtbygge, stängselstolp, stolpar, plogar, fat. Energirik ved ger mycket glöd.	Ekollonen har använts som grisfoder. Trädet har ofta ansetts som heligt och kopplat till bla Tor. Man talar ofta om 1000-års ekar men de är sällan över 500 år.

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@physics.uu.se

Uppsala 2017-09-13

Maud Emanuelsson
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Resultat av ¹⁴C datering av träkol från 16180 Älvkullen, Västerås, Västmanland. (p 1220)

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ¹⁴C-innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO₂-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	δ ¹³ C‰ V-PDB	¹⁴ C age BP
Ua-56613	P1	-25,1	1 621 ± 26

Med vänlig hälsning

Göran Possnert / Lars Beckel

